О‘ЗБЕКISTON МАКТАБ О‘QITUVCHILARINING QISLOQ ХО‘JALIK ISHLARIGA JALB QILINISHI (1945-1990 yillar)

Nargizaxon Abduqahharovna Sharipova

О‘qituvchi, mustaqil tadqiqotchi,

Qo‘qon Davlat Pedagogika Instituti akademik litseyi

nash.kokand@gmail.com

Annotatsiya

Maqola maktab o‘qituvchilarini qo‘llab-quvvatlash maqsadida urushdan keyingi yillarda katta imtiyozlar berilishi, imtiyozdan foydalanish darajasini ko‘rsatishdan boshlangan. Moddiy ta‘minlanganlik darajasi va ma‘lumoti natijasida o‘qituvchilar oddiy xalq orasida katta obro‘ga bo‘lgan. 60-yillardan boshlab o‘qituvchilarni qishloq xo‘jalik ishlariga yoppasiga jalb qilinishi oqibatida ular ta‘lim egalaridan – dala yordamchilari roliga tushib qolishlari bosqichma-bosqich ochib berilgan. Ta‘lim berish darajasini pasayib ketishining sabablari davriy nashr va arxiv materiallari asosida yoritilgan.

Kalit so‘zlar va so‘z birikmalari: ta‘lim, maktab, o‘qituvchi, o‘quvchi, qaror, targ‘ibot, tashabbus, kolxoz, uy-joy

ПРИВЛЕЧЕНИЕ ШКОЛЬНЫХ УЧИТЕЛЕЙ УЗБЕКИСТАНА К СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫМ РАБОТАМ

Аннотация

Статья начиналась с того, что в послевоенные годы с целью поддержки школьных учителей были даны большие льготы, указывающие на уровень использования льгот. Благодаря уровню и знаниям материального обеспечения учителя пользовались большой репутацией среди простых людей. В результате привлечения учителей к сельскохозяйственным работам с 60 – х годов на первый план постепенно выходило, что они попадут в роль полевых помощников-хозяев образования. Причины снижения уровня подачи заявок кроются в газетных и архивных материалах.

Ключевые слова: образование, школа, учитель, ученик, решение, продвижение по службе, инициатива, колхоз, жилье

INVOLVEMENT OF SCHOOL TEACHERS IN UZBEKISTAN IN AGRICULTURAL WORK

Abstract

The article began with the fact that in the post-war years, in order to support school teachers, large benefits were given, indicating the level of use of benefits. Due to the level and knowledge of

material support, teachers enjoyed a great reputation among ordinary people. As a result of the involvement of teachers in agricultural work since the 60s, it gradually came to the fore that they would fall into the role of field assistants-masters of education. The reasons for the decline in the application rate are found in newspaper and archive materials

Keywords: education, school, teacher, student, decision, promotion, initiative, collective farm, housing

Kirish

Bugungi kunda hukumat tomonidan maktab o'qituvchilariga alohida e'tibor qaratilmoqda. Ta'lim sifatini ko'tarish, farzand tarbiyasidagi ota-onalar ma'suliyatini oshirish maqsadida turli ishlar amalga oshirilmoqda. "O'qituvchilarning jamiyatdagi nufuzini oshirish bilan bog'liq muammolar va ularning yechimlari" mavzusida yig'ilishlar tashkil etilib, unda jamiyatda o'qituvchining maqomini yuksaltirish, mavqeini oshirish, ijtimoiy ta'minlanganlik darajasini ko'tarish, o'qituvchini o'z xizmat vazifasidan tashqari ishlardan ozod qilish singari sohalarida amalga oshirilayotgan ishlar o'z natijalarini ko'rsatmoqda. Maktablarga erkak o'qituvchilar qaytmoqda. O'qituvchilik eng ma'suliyatli va mashaqqatli kasblardan biridir. Lekin mo'tabar kasb egalari XX asrning 2-yarmidan boshlab qishloq xo'jalik ishlarida yordamchi, hasharchilar vazifasini bajara boshladilar. Ularga past nazar bilan qarash qachondan boshlandi? Nima sababdan imtiyozlardan foydalanish darajasi pasayib ketdi? Quyida shu savollarga javob topishga harakat qilindi.

Kommunistlar dohiysi V.I.Leninning "O'qituvchilar armiyasi o'z oldiga juda katta oqartuv vazifalarini qo'ymog'i va birinchi galda, sotsialistik maorifning asosiy armiyasi bo'lmog'i lozim. Turmushni, bilimni kapitalga itoat qilishdan, burjuaziya zulmidan qutqazish lozim. Tor o'qituvchilik faoliyati doirasi bilan kifoyalanish yaramaydi. O'qituvchilar kurashayotgan butun mehnatkashlar ommasi bilan qo'shib ketishlari kerak. Yangi pedagogikaning vazifasi-o'qituvchilik faoliyatini jamiyatini sotsialistik asosda tashkil etish vazifasi bilan bog'lashdan iboratdir" degan so'zlari

o'qituvchilarning jamoat ishlariga jalb qilinishiga qo'yilgan birinchi qadam bo'ldi[19, 19].

Maqsad va vazifa

Mavzuni yoritishdan maqsad o'qituvchilarni obro'sini tiklash, ularni bevosita o'z ishlari bilan mashg'ul bo'lishlarini ta'minlashdan iborat. Ayni vaqtlarda o'qituvchilarda o'z ishiga bo'lgan muhabbatini kuchaytirish, ta'lim sifatini ko'tarish uchun hukumat tomonidan olib borilayotgan islohotlar o'z samarasini bermoqda. 1945-1990 yillarda o'qituvchilar qadr-qimmatini eng yuqori cho'qqisidan qishloq xo'jalik ishlarida yordamchi roliga tushib qolishining tahlili bugungi kunda davlat tomonidan o'qituvchilar uchun olib borilayotgan siyosatni aniq belgilab olishga kerakli manba bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Usullar

Maqola umum qabul qilingan tarixiy-metodlar – tarixiylik, qiyosiy-mantiqiy tahlil, ketma-ketlik, xolislik tamoyillari asosida yoritilgan.

Natija va mulohaza

Ikkinchi jahon urushi yakunlangan davrda o'qituvchilar safini to'ldirish va ta'lim sifatini oshirish uchun diqqatga sazovor ishlar amalga oshirildi. O'zbekiston SSR Ministrlar Sovetining 1948 yil 25 martdagi 542-sonli qaroriga muvofiq qishloq maktab o'qituvchilari o'zlari yashab turgan qishloq sovetlariga bepul ta'minot uchun birlashtirib qo'yildi. O'qituvchilar uchun uy-joy qurib berish yoki ijaraga uy topib berishi shart qilib belgilandi. Shartnomalar 3 nusxada: maktab direktori, qishloq soveti, ijaraga beruvchi o'rtasida tuzildi. Bepul uy-joy bilan

ta'minlanmagan holatda ularning oylik maoshiga 20 so'm qo'shib berilgan [24, 65]. Ijara uy maktabdan 3 kilometrdan oshmagan masofada bo'lishi, berilgan uy sanitariya-gigiena qoidalariga bo'yicha belgilangan turar-joy normalariga mos keluvchi bo'lishi nazorat qilindi. Agar o'qituvchi topilgan ijara uyda o'tirishni hohlamasa, bepul yoqilg'i va chiroqdan foydalanish huquqiga ega edi. Bir-biriga qarindosh bo'lmagan bir necha yolg'iz maktab o'qituvchilari birga turish uchun rozi bo'lsalar, bir xona berilishi mumkin bo'lgan. Maktab xodimlariga beriladigan turar-joy maydoni oila a'zolarining har biriga 9,1 kv.mdan ortiq yoki 4,5 kv.mdan kam bo'lmasligi belgilab qo'yildi. Maktab xodimi o'tirgan kvartirada bir pechga kuniga 8 kilogrammdan, yiliga 100 kun uchun yoqilg'i hisoblandi. Elektr chirog'i har bir xonaga 40-elektr lampa hisobidan berildi. Elektr chirog'i bo'lmagan taqdirda har bir turar-joy xona uchun 10-lampa kerosin lampasi har liniyasiga soatiga 2 grammdan kerosin sarflab, o'rtacha kuniga 4 soat yondirish sharti bilan kerosin xarajati smetada ko'rsatildi [24, 133].

Qarorga muvofiq qishloq o'qituvchilari tomorqa uchun yer uchastkalari bilan ta'minlandilar. Birgina Farg'ona viloyatida 1948 yili qishloq rayonlaridagi 3419 nafar o'qituvchining 2910 tasiga 493,77 gektar yer berilgan[3, 4]. 1948 yildan boshlab ro'zg'orida qoramoli, ekin maydoniga ega bo'lmagan qishloq o'qituvchilari, maktab direktorlarining barchasi davlatga majburiy ravishda go'sht, sut, kartoshka topshirishdan ozod qilindilar [24, 29].

Oylik ish haqlarini oshirilishi va turli imtiyozlar berilishi qiyin iqtisodiy sharoitda yashayotgan xalq ko'z oldida o'qituvchilar obro'ini yangi pog'onaga ko'tardi. Qishloq o'qituvchilariga uy-joy va kommunal to'lovlar masalasida berilgan imtiyozlar ularning iqtisodiy qiyinchiliklarini birmuncha bartaraf qildi. O'qituvchilar xalqning o'ziga to'q, yaxshi ta'minlangan qatlamini tashkil qilardi. Ziyoli kishilar sifatida o'zlarini qiynagan masalalarda ular bilan

maslahatlashilgan, ulardan kiyinish, o'zini tutish, soch turmaklash va ro'zg'or tutishni o'rganganlar. O'qituvchilar kolxozchilar bilan turli mavzularda suhbat olib borishi, kolxoz radiouzelida ma'ruzalar qilishi, o'quvchilarga odob-ahloq o'rgatishi natijasida o'qituvchilarning obro'i juda baland bo'lgan [4, 3].

Berilgan imtiyozlardan tashqari maktab yer uchastkasida yetishtirilgan mahsulotning 80%i o'quvchilar issiq ovqatiga va 20% i maktab o'qituvchilariga taqsimlab berilgan [2, 4]. O'qituvchilarga qishloq maktablaridagi "sovet fani va madaniyatini" tarqatuvchilar deb ta'rif berildi. Maktablarda majburiy ta'lim fondi tashkil etilib xayriyadan tushgan mablag' va kiyim-kechak, oziq-ovqatlarning bir qismi o'qituvchilarga ham berilgan[1, 1]. Oylik maoshlar ham o'sha davr uchun juda yaxshi to'langan. Masalan maktab direktori ish staji va o'quvchi soniga qarab 973-1000 ming so'm, o'qituvchilar esa 700-927 ming so'm olgan[22, 7]. Ta'til puli ham yaxshigina to'langan [24, 88].

O'qituvchilarga imtiyozlar nafaqat yashash uchun qulay sharoit yaratish, balki dam olishda ham berilgan. Masalan 1951 yilda Farg'ona viloyati kasaba uyushmasi tomonidan umumiy 3340 so'mlik 12 ta putyovka berilib, 2 nafar o'qituvchi Kavkazda, 2 nafari Leningradda, 6 nafar o'qituvchi Moskvada, 2 nafar o'qituvchi esa Qrimga ekskursiyaga jo'natilgan. Michurin bog'iga 6 nafar biologiya o'qituvchisi sayohatga borgan[26, 28-29]. Imtiyozlardan foydalanish va o'qituvchilarni yashash sharoitlarini yaxshilash doim nazoratda turgan. Farg'ona viloyatining Vodil tumanida o'qituvchilarga yoqilg'i vaqtida yetkazib berilmaganligi oqibatida ular o'zi daladan yelkalarida g'o'zapoyalarni olib kelganligi uchun kolxoz mutasaddilari tanqid qilingan[26, 30].

O'qituvchilarning kommunal to'lovlari uchun 1949 yilda Farg'ona viloyatida 1593 ming so'm, 1950 yilda 1723 ming so'm, 1951 yilda 1 million so'm ajratilgan. 1952 yilda yangi pul hisobida 270

ming ajratilgan [23, 8]. O'qituvchilarni uylari kasaba uyushmalari va kolxoz pravlenielari tomonidan o'qituvchilarning uylari ta'mirdan chiqarilgan. 1949 yilda 84 kvartirali 31 ta uy qurib topshirilgan [26, 32].

Oblastъ kasaba soyuzlari o'qituvchilarning turmush sharoitlarini yaxshilashga hissa qo'shdilar. Birgina 1963 yilda Oltiariq tumanida 64 o'qituvchi uchun shaxsiy uy-joy qurildi. Bunday uylar Oxunboboev tumanida 23ta, Quva tumanida 22 ta o'qituvchi uchun qurib berilgan. Bu uylarni qurishda ssuda berish, qurilish materiallari bilan ta'minlanishida yordam berishda kasaba soyuzlarini roli katta bo'ldi [5, 4].

Farg'ona viloyatida o'qituvchilarga hayvon(sigir) sotib olish uchun davlat tomonidan 40 ming so'm ajratib berilgan. 1948 yilda 16 o'qituvchi sigirli bo'lgan. Ikkita o'qituvchiga xususiy uy qurish uchun 10 ming so'mdan pul berilgan. O'qituvchilarning yozgi dam olishlari birmuncha yaxshilangan. 1948 yilda sanatoriyga 47 o'qituvchi yuborilgan bo'lsa, 1949 yilda 74 ta yuborilgan. 237 o'qituvchi dam olish uylarida dam olgan. Bundan tashqari Qirg'izistonning O'sh shahridagi dam olish uyiga 52 ta, Farg'onadagi dam olish uyiga 43 ta o'qituvchi yuborilgan. Oblastdagi o'qituvchilarning ancha qismi markaziy shaharlarga, tarixiy qadamjolarga ekskursiya uchun yuborilgan [3, 4].

O'qituvchilarni madaniy hordiq olishlari uchun ham imkoniyatlar berilgan. Maktablarda madaniy ishlarini yaxshilash maqsadida 1950 yil 15 iyunda O'zbekiston Kasaba uyushmalari markaziy komiteti tomonidan chiqarilgan xatga binoan rayon maktablarida muzikali jamoalar, xor kollektivlari tuzilgan [27, 9].

Yozgi ta'til davrida Farg'ona viloyati kasaba uyushmalari tomonidan o'qituvchilarga bir qancha sharoitlar yaratib berilgan. 1965-1967 yillar davomida 400 ga yaqin kishi ittifoqning turli sanatoriy va kurortlarida davolanib dam olgan. 500 dan

ortiq o'qituvchi dam olish uylarida hordiq chiqargan. O'qituvchilar ishtirokida Ittifoq bo'ylab turistik sayohatlar uyushtirilgan. Germaniya Demokratik Respublikasi, Vengriya, Chexoslovakiya davlatlariga sayohat uyushtirganlar. Bundan tashqari O'zbekistonning tarixiy joylariga hamda, o'lkani o'rganish maqsadida maxsus ekskursiyalar o'tkazilgan. Ular ham dam olganlar, ham o'z fani bo'yicha material to'plaganlar [7, 1].

Lekin shu bilan birga arxiv manbalarida paxta yig'im-terimiga jalb qilingan o'quvchi va o'qituvchilar haqida ma'lumotlar uchraydi. Masalan Farg'ona viloyatida 1952 yil 25 oktyabrdan 1953 yil 19 yanvargacha viloyat bo'yicha 6-9 sinf o'quvchilaridan 21304 kishi jalb qilingan[29, 41]. O'quvchi va o'qituvchilar dekabrъ va yanvar oylarida ham paxta yig'im-terimida band qilingan. Davriy nashrlarda paxtada o'quvchilar bilan birga bo'lgan o'qituvchilarga ish haqi to'lanishi yuzasidan murojaat qilingan [2, 4].

O'qituvchilar sonini ko'paytirish maqsadida O'zbekistonning o'qituvchi yetishmagan, sharoiti qiyinroq hududlarida ishlaydigan o'qituvchilarning oyligi 30 %ga oshirildi [21, 12]. 1957 yil O'zbekiston SSR Oliy Soveti Sessiyasi "O'zbekistonda maktabning turmush bilan aloqasini mustahkamlash va xalq maorifini yanada rivojlantirish to'g'risida"gi Qonunni tasdiqladi. Qonun asosida respublikada o'rta maktablarni politexnizatsiyalashtirish borasida ishlar boshlab yuborildi. Sanoat korxonalari, kolxoz va sovxozlar maktablarni otaliqqa olib, ularni zarur asbob uskunalar bilan ta'minlab, maktab binolarini qurish, kengaytirish va ta'mirlashga, ustaxonalar va o'quv xonalari tashkil etishga yordam berib turdilar. Yuqori sinf o'quvchilarining turli kasblar egallashiga yo'naltirilgan ta'limni amalga oshirish o'qituvchilar zimmasiga yuklatildi. Ular tashkil etilgan o'quvchilar mehnat brigadalariga rahbarlik qilar, brigadalarga yuklatilgan turli rejalarni bajarishga ma'sul edilar. Borgan sari

o'qituvchi qishloq xo'jaligi bilan bog'lanib bordi. Gektar-gektar yerlarni bo'lib berib, chigit ekishdan tortib, paxta terimigacha brigadalarga birlashtirildi. Bu esa o'qituvchi va o'quvchini bilim darajasini pastlashishiga olib keldi [6, 2].

Vaholanki, 1947 yil dekabr oyida qabul qilingan "Sinf rahbarlari haqida nizom", "Boshlang'ich, yetti yillik va o'rta maktabda ota-onalar komiteti haqida nizom", 1950 yilda qabul qilingan "Boshlang'ich va o'rta maktablarda pedagoglar soveti haqida nizom"larda o'qituvchilarning maktabdagi ish soati qat'iy belgilangan tartib asosida amalga oshishi lozim edi. Nizomlarda o'qituvchi har qanday jamoat ishlarida band qilinmasin deb belgilab qo'yilgan. Maktab ma'muriyatining maktab xodimlariga ishdan bo'sh vaqtlarida, dam olish kunlarida biror vazifani bajarishga yo'l qo'yilmasligi, hattoki majlislar vaqti ham cho'zilib ketmasligi [28, 100] ta'kidlanishiga qaramay bu ko'rsatmalar qog'ozda qolib ketdi. 1955 yilda O'zbekiston SSR Maorif ministrligi va O'zbekiston SSR boshlang'ich va o'rta maktab xodimlari kasaba soyuzi Markaziy Komiteti tomonidan qabul qilingan "O'qituvchining vaqt byudjetini tartibga solish haqida"gi ko'rsatma ham "O'qituvchining asosiy vazifasi-bolalarni o'qitish va tarbiyalashdir" degan so'zlar bilan boshlangan [28, 98].

Yaqin vaqtlargacha ham paxta yig'im-terimiga jalb qilish ommaviy bo'ldi. Lekin davriy nashrlardagi maqolalarga ahamiyat qaratsak o'qituvchilar o'zlari tashabbus ko'rsatib paxtaga chiqishgan. Dam olish kunlari ishdan bo'sh vaqtlarini sovxoz va kolxoz dalalarida o'tkazishgan [12, 1].

O'qituvchilar tashabbusi quyidagi ko'rinishda ifodalandi: "Paxta terimining dolzarb kunlarida minglab o'qituvchilar paxta terish mashinalarini boshqaradilar. Oq fartuklar tutib dalaga chiqadilar, otashin agitator va propagandist bo'lib xizmat qiladilar, dala shiyponlarida, klub va madaniyat uylarida kolxozchilar bilan suhbat o'tkazadilar, leksiya va dokladlar o'qiydilar" [19, 9]. "Bu yilgi tabiiy injiqlar qishloq

xo'jalik ekinlari rivojiga salbiy ta'sir qildi. Ana shu qiyinchiliklarni yaxshi tushungan 4-o'rta maktabning jismoniy tarbiya o'qituvchisi B.Rasulov mehnat otpuskasini dalada o'tkazishga qaror qildi" [8, 1].

Yozgi ta'tilning iyul oyida biologiya o'qituvchilarining bir oylik kurslari tashkil etilgan. Ularda maktab uchastkalarida ish olib borish bo'yicha o'qitilgan [29, 233]. O'qituvchilarni paxta yig'im-terimiga jalb qilinishi haqida vazirlik buyruqlari joylarga yuborilgan. Masalan, vazirlik bilan kelishilgan holda respublika kasaba uyushmalari qo'mitasi tomonidan jo'natilgan xatda jamoani guruhlariga bo'lib paxtaga jo'natish va bu vaqtda oylik ish haqi to'lig'icha saqlanishi aytilgan [25, 9]

XX asrning 70-yillariga kelganda o'qituvchilarni tobora ko'proq jamoat ishlariga jalb qilish, "oq oltin"ni chopiq, yagana, chekanka va nihoyat terishga safarbar qilish avj oldi. Lekin sohadagi bu chalg'ishlar dabdabali so'zlar, vatanparvarlik tuyg'ulari bilan xaspo'shlendi. O'qituvchi va o'quvchilar barcha sohalarda ilg'or, barcha ishlar joyida va rivojlanib borayotganligi ko'rsatilgan. Faqat "qayta qurish va oshkoralik" siyosati yillarida o'qituvchilarni yashash tarzi, moddiy qiyinchiliklari, ularni boshqa ish bilan chalg'ib qolayotganliklari tanqid qilingan. Davriy nashrlarning redaksiyalariga kelgan xatlarda ham o'qituvchilarning yashash sharoiti yomonlashib borayotganligi, ular mehnatlariga yarasha rag'batlantirilmayotganidan nolib, sharoitni yaxshilash uchun bir qancha takliflar berilgan. Lekin bu takliflar faqat mustaqillikning dastlabki yillaridagina inobatga olindi.

Yuqoridan berilgan son-sanoqsiz topshiriqlar oqibatida o'qituvchining shaxsi, uning bilimdon qiyofasi asta-sekin so'na boshladi. O'qituvchining obro'i tushib ketishiga sabab uni bevosita o'z ishi bilan emas, balki qo'shimcha ish bilan bog'lanib qolishi va hujjat ishlari ko'pligi bo'ldi. Paxta, dala ishlari, saylov. Natijada o'qituvchi qolib ketgan darslarini tezlatib o'tib olishga harakat

qilgan va darsning saviyasiga emas, tezroq tugatishga va boshqa ishlarga ulgurishga harakat qilgan. Oqibatda ta'limni saviyasi tushib boravergan [13, 3].

XX asrning 80-yillariga kelib, davriy nashrlarda bir-birini inkor qiluvchi maqolalar ko'paydi. O'qituvchilarning yashash tarzi qiyinlashganligi, ularga sharoit yaratib berish lozimligi haqida yozilgan maqolalar bilan birga, sovet maktabi gullab-yashnab borayotganligi, barcha o'z hayotidan mamnunligini yorituvchi maqolalarni kuzatish mumkin.

1947 yilda pul almashgan. SSSRda 1947 yili o'rtacha oylik 719 so'mni tashkil etgan. 900 so'm oylikga 300 kilogramm oq non yoki 75 kilo go'sht, 4 juft poyabzal, 300 litr sut sotib olish mumkin bo'lgan. 1979 yilga kelib SSSRda o'rtacha ish haqi 148,74 so'mni tashkil qilgan. 1 so'mga 100 pachka gugurt sotib olish, 100 marta telefon qilish mumkin bo'lgan. O'qituvchilar 110-130 so'm, injenerlar 110-130 so'm, vrachlar 100-150 so'm, hamshiralalar 80-100 so'm olishgan. Oddiy ishchilar ishning og'irligiga qarab 100 so'mdan- 400 so'mgacha olishgan. Kartoshkani kilosi 5 tiyin bo'lganini hisobga olsak, bir kunlik tushlik ovqat 20-50 tiyinni tashkil qilgan. 1988 yilda o'rtacha oyliklar 217 so'mni tashkil qilib, o'qituvchi va shifokorlar 165 so'm olar, hamshiralalar 80-100 so'm olsa, ishchilar 100- 400 so'm olgan. Non 16 tiyin, 10 ta tuxum 1so'm 20 tiyin, sutning bir litri 26 tiyin, 1 kg kartoshka 12 tiyin, tushliklar 1,40 tiyinni tashkil qilgan. Jinsi shimlar 150 so'm, krassovkalar 50-70 so'm turgan bo'lsa, o'quvchilar maktab formalarini 35-40 so'mga olish mumkin edi. Agar bir oilada 3ta maktab o'quvchisi bo'lsa oylik maoshning yarmidan ko'pi maktab formasi uchun sarflangan[21]. Demak 1970 yilga taqqoslansa, kundalik oziq-ovqat narx-navosiga nisbatan olinadigan oylik miqdori pasaygan. Bu ham o'qituvchilar mavqeini pasayishiga sabab bo'lgan. O'qituvchilar mehnatiga nibatan kam ish haqi oladigan, yomon ro'zg'or tebratayotganlarga aylanib qolgan. Qishloq o'qituvchilari ayniqsa nochor

holatda bo'lib, sodda kiyingan. Qishloq o'qituvchilari orasida yengil mashinasi, dang'illama uy-joyi borlar kamdan-kam uchragan. Tomorqasida bog'-rog' yetishtirib, ekin-tikin qiladigan o'qituvchilar barmoq bilan sanoqli bo'lgan. Sababi aniq – uning mablag'i yo'q, vaqti kam, hamisha maktabda, bolalar tashvishi bilan band. 1975 yillargacha o'qituvchilarning oyligi baland, juda obro'li edi. 1985 yillarga kelib iqtisodiy qiyinchiliklar boshlangan davrda o'qituvchining turmush tarzi qanday, oilasida qancha jon bor, ular qay ahvolda yashashyapti, nima dardi bor, hech kimni qiziqtirmay qo'ygan [16, 1].

Voyaga yetmagan o'quvchi tomonidan sodir etilgan huquqbuzarlik, jinoyatlarga o'qituvchilarni ayblash, so'roq-savol qilish yaqin o'tmishimizga qadar juda ko'p sodir bo'ldi. Bolaga ota-ona qolib, o'qituvchining aybdor qilish oqibatida o'qituvchilar o'z kasblaridan bezish, tashlab ketish holatlari ko'p uchradi. "Nega endi o'quvchisi qilgan jinoyati uchun o'qituvchi javob berishi kerak? Muallim har bir o'quvchisiga savod o'rgatsa, bilim tarbiya bersa, bir kun kelib bola sodir etgan jinoyati uchun tergov qilinsa, xijolat tortsa, avval asabini, so'ngra sog'ligi yo'qotgan. O'quvchi qilgan jinoyati uchun o'qituvchini javobgarlikka tortish, jinoiy ish qo'zg'ash, hattoki ish haqidan mahrum qilinib, kasb-koridan chetlashtirish kabi takliflar ham bo'lib turibgan. O'qituvchiga ayb qo'yishdan oldin uning ish faoliyati, tashvish o'ylari, turmush va mehnat sharoiti haqida mulohaza qilinmadi.

1960-yillarda o'quvchilar faqat paxta tergani chiqarilgan bo'lsa, 70-80 yillardan boshlab qishloq xo'jaligi ishlarini barcha turlariga jalb qilingan. Kanikullarni qisqartirish, ish yuklamasini oshirish, tig'izlashtirish muammodan chiqish yo'li qilib topilgan bo'lsada, lekin ijobiy natija bermagan [20, 139].

1945-1990 yillardagi o'qituvchilar qadr-qimmatini solishtirilsa o'qituvchilarning obro'si o'sha davrlarda juda baland bo'lgan. 1987 yillarga kelib, maktablarda ustozlardan

yashirmay sigaret chekib turgan yigitchalar va yigitlar bilan gaplashib turgan qizlar tobora ko'payib bordi. Chunki o'quvchilarning qorni to'q, usti butligi sabab o'quvchilarning o'qishga ishtiyoqi pasayib bordi. Erkak o'qituvchilarning kamligi sabab intizom ham bo'shashib keta boshladi [15, 1].

Tanish-bilishchilikga yo'l qo'yish holatlari oqibatida olinadigan unvonlar, medal va ordenlar pulga sotilishi uchrab turdi. Oqibatda o'qituvchi ayniqsa ayol muallima uyidagi ishini, oilasini, onaligini, darsga tayyorlanishini esidan chiqarib, jamoatchilik ishlariga boshi bilan shung'ib ketdi [14, 1].

O'qituvchilarning ish sharoitlari ham tobora yomonlashib bordi. Sharoitdan kelib chiqib, vaziyatga qarab ishlash avj oldi. Respublikada 1986 yil boshida 4255 ta qishloq maktablari moslashtirilgan binolarda faoliyat olib borardi. Ulardan 587 tasi avariya holatida edi. Qishloq maktablaridan asosiy qismi o'quv ustaxonalariga ega emas edi. 75,5% vodoprovodga, yana shunchasi kanalizatsiyaga, 57,4% i markaziy isitish tizimiga, 1922 sinf xonalari polga, 2190 tasi tomga ega emas edi [20, 120].

Qayta qurish siyosati yillarida ta'lim vakillarining qishloq xo'jalik ishlariga jalb qilinishini xaspo'shlash kuzatildi: "Xalq xo'jaligining boshqa sohaslarida bo'lganidek ta'lim-tarbiya sohasida ham qayta qurish muayyan natijalar bermoqda. Buni maktablarda mashg'ulotlarning ko'rgazmali, mazmunli va temalarning o'z muddatlarida o'tilishi, o'quvchilar, o'qituvchilarning yaxshi tayyorlanishiga yaratilgan imkoniyatlardan ham bilish mumkin. O'quvchilarning qishloq xo'jalik ishlariga jalb qilinishiga chek qo'yilgani bu boradagi muhim omillardandir. Kolxoz va sovxozlar maktab oshxonalarida issiq ovqat tayyorlab berishmoqda. Ovqatni yeb olib 7-8 sinf o'quvchilari darsdan keyin paxta dalalarida podbor tergani chiqishmoqda" [12, 1].

1987 yil 7 sentyabrda O'zbekiston SSR Maorif Ministrligining "Umumta'lim maktablari o'quvchilarini butun o'quv yili

mobaynida qishloq xo'jalik ishlarigajalb qilishni ta'qiqlash to'g'risida" [11, 1] gi qarori qabul qilingan. Lekin hukumat tomonidan berilgan og'zaki buyruqlar asosida o'qituvchilar boshchiligida paxta dalalariga yotoq uchun olib ketilgan.

Farg'ona viloyatida 1987 yil 17 oktyabr- Kommunistlar shanbalik kuni munosabati bilan Kirov rayonida mingdan ortiq o'qituvchi, 20 mingdan ziyod yuqori sinf o'quvchilari hasharga chiqqan [10, 1].

O'quvchi va o'qituvchilar may oyida g'o'za parvarishi bilan band bo'lgan. Yoz oylarida kolxozga yem-xashak tayyorlashda yordam berishgan. Sentyabr, oktyabr, noyabr oylarida paxta yig'im-terimi bilan band bo'lishadi. Ular qachon o'qitib, kelajak avlodlarimizni tarbiya qilishadi [9, 3].

O'qituvchilar saylov vaqtida agitatorlik qilishgan. Siyosiy o'qishlar, targ'ibot ishlari olib borish ham o'qituvchilar vazifasiga aylandi. Shahar o'qituvchilari obodonlashtirish va hashar ishlariga safarbar qilindi.

1985 yil oxirida respublika maktab o'qituvchilari 258,4 mingni tashkil etib, ulardan oliy ma'lumotlilari 212 ming kishini tashkil qilgan. Farg'ona viloyatida shu davrda turli fanlardan 500 dan ortiq o'qituvchilar talab qilingan[20, 137]. Ko'p o'qituvchilarni bilim darajasi past bo'lgan. Fizika, ximiya fanlaridan laboratoriya ishlari o'tkazilmagan. Bilim darajasini past bo'lishiga sabab o'qituvchilarni qishloq xo'jalik ishlariga jalb qilinishi bo'lgan.

Davriy nashrlar redaksiyalariga kelgan xatlarda maktab o'qituvchilari o'z muammolarini aytib, muammolarning yechimlarini ham taklif qilishgan. O'qituvchilarga o'quvchining oilasi bilan ishlashi uchun alohida oylik maosh taklif etilgan [22, 26]. O'qituvchini rag'batlantirilmaganligi sababli ularni obro'i tushib borayotganligi aytiladi. Yengil avtomashinaga 10 yillab navbatda turgan lekin ololmagan kekxa o'qituvchining Moskvada zavodda ishlayotgan o'g'liga 3

yilda ishxonasi tomonidan mashina berilganligi uning izzat-nafsiga tekkan. Bunga nisbatan ta'lim sohasida 15 yildan ortiq ishlaganlarga avtomashina va boshqa tovarlar navbatsiz berilishini taklif qilishgan. Dars soatlari stavkasi 18 soatni tashkil qilgan holda, oylik maoshlar oshirilishini, lekin boshlang'ich sinf o'qituvchilarining dars stavkalari pasaytirilishi talab qilindi. O'qituvchilar bir smenada ishlashi uchun maktablar soni ko'paytirilishi so'raldi [22, 39]. Afsuski, bu muammo hozirgi kungacha hal qilinmadi.

Maktabda qog'oz ishlari juda ko'pligi o'qituvchining o'z ustida ishlashiga vaqt ajrata olmasligiga sabab bo'ladi. O'qituvchilar salohiyatini oshirish uchun ularni o'qish davrida amaliyotni kuchaytirish kerak. Talabalarga maktab hayotini his qilish imkoniyatini yaratib berish kerak [22, 100].

O'qituvchilarning talablari qisman qondirildi. O'zbekiston SSR prezidentining 1990 yil 13 noyabrdagi "Barcha tipdagi maktablar o'qituvchilariga, bolalar uylarining tarbiyachilariga qo'shimcha imtiyozlar, yuqori sinflar o'qituvchilarining maoshini oshirish haqida"gi Farmonida ko'zda tutilgan imtiyozlarni berish tartibi e'lon qilingan. Maktab o'qituvchilari va bolalar uyining tarbiyachilariga ular yashab turgan davlat hamda idoralarga qarashli uylar va kvartiralarini shaxsiy mulk sifatida bepul berildi. Qishloq joylarida va shahar tipidagi qo'rg'onlarda istiqomat qilayotgan maktab o'qituvchilari va bolalar uylarining tarbiyachilari kvartira haqidan va kommunal xizmat(suv ta'minoti, gaz, elektr va issiqlik energiyasi) haqini to'lashdan ozod qilindi. Shaharda yashovchi maktab o'qituvchilari va bolalar uylarining tarbiyachilariga kvartira haqining va kommunal xizmat haqining 50 foizi miqdorida imtiyoz berildi. Markaziy isitish sistemasiga ega bo'lmagan uylarda yashovchilarga belgilangan normalar doirasida sotib olinadigan yoqilg'i haqi berildi"[18, 1]. Yuqori sinf o'qituvchilarining dars soat stavkasi 18 soatdan 16 soatga, boshlang'ich sinf o'qituvchilarining dars soati

20 soatdan 14 soatga tushirildi. Boshlang'ich sinflar uchun bepul ovqatlantirish tashkil qilindi [17, 1]. Pedagoglarga transportlarda bepul yurish imkoniyati berildi. Ushbu farmonlarga muvofiq respublikadagi 2,5 million fuqaroning turmush darajasi nisbatan yaxshilandi.

1990 yilda boshlang'ich sinf o'qituvchilarining ish haqi uchun ajratilgan mablag' 62,7 million so'mni tashkil etdi. 100 mingdan ziyod pedagog transportda bepul qatnash imtiyoziga ega bo'ldi. O'qituvchilar uchun uy-joy olishda imtiyozlar berish, ularni maishiy xizmat to'lovlaridan ozod etish tadbirlari, ish haqlariga qo'shimchalar, tomorqa yerlar ajratish – bularning hamma-hammasi halq ta'limi xodimlariga yaratilgan imkoniyat bo'ldi. Bu farmonlar tufayli boshlang'ich sinflar o'qituvchilarining maoshlari 35 foiz, yuqori sinflar o'qituvchilarining maoshlari 15 foizga oshdi. "Xalq o'qituvchisi", "Xizmat ko'rsatgan xalq ta'lim xodimi" faxriy unvonlariga ega bo'lganlarning ish haqlariga 100 va 60 so'mdan qo'shimcha haq to'lash ko'zda tutildi. O'qituvchilar tomonidan sotib olinayotgan kooperativ uylar narxining ma'lum qismini to'lab berildi. Lekin baribir o'qituvchilar jamoat ishlariga jalb qilinishda, qishloq xo'jalik ishlarida yordamchi bo'lishda davom etdilar.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, urushdan keyingi yillarda o'qituvchilar miqdorini ko'paytirish uchun qabul qilingan qarorlar, olib borilgan islohotlar 20 yil davomida o'qituvchilar obro'sini ushlab turdi. Lekin keyinchalik o'qituvchilar ko'payib, dars soatlari kamayib, oylik maoshlari ham boshqa ishchilar qatoriga tushib qoldi. Xalq ta'limi bo'limlari, shahar va tuman boshqaruv organlari tomonidan beriladigan turli topshiriqlar oqibatida o'qituvchi o'z bilimini yo'qotib bordi. Moddiy ta'minlanganlik darajasi pastligi oqibatida mustaqillik yillari arafasida iqtisodiy qiyin holatga tushib qolgan o'qituvchilar sun'iy ravishda o'zining eski mavqeidan pastlab bordi. Lekin 2018 yildan

boshlab, o'qituvchilarni qo'llab quvvatlash uchun harakat boshlandi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Ochilov O. Kolxozlarning moddiy yordami o'quv sifatini ko'tarilishiga sabab bo'lmoqda// O'qituvchilar gazetasi – 1947 yil 1 oktabr - №36. – B 1 [Ochilov O. Material assistance of collective farms leads to an increase in the quality of Education / / Teachers ' newspaper-October 1, 1947 - № 36. – p. 1]
2. Savollarga javob beramiz// O'qituvchilar gazetasi – 1947 yil 24 dekabr – №36. – B 4 [Answers to questions / / teachers newspaper-December 24, 1947 - № 36. - p 4]
3. Sobirov S. Farg'ona oblast kasaba soyuz komiteti o'z ishida buriilish yasamoqda// O'qituvchilar gazetasi – 1948 yil 28 iyun – №32 – B 4 [Sabirov S. Fergana region trade union soyuz committee makes a turn in its work / / teachers ' newspaper-June 28, 1948 - №32. – p. 4]
4. Abrorov S. Sovet maktablari madaniy markaz// O'qituvchilar gazetasi – 1948 yil 1 dekabr – №48 – B 3 [Abrorov S. The cultural center of Soviet schools// teachers ' newspaper-December 1, 1948 - № 48. – p. 3]
5. Muhitdinov M. O'qituvchilarga g'amxo'rlik// O'qituvchilar gazetasi – 1964 yil 9 avgust – №6. – B 4 [Muhittinov M. Teachers 'care / / teachers' newspaper-August 9, 1964 - №6. – p. 4]
6. Egamov S. O'quvchi brigadalariga keng yo'l// O'qituvchilar gazetasi – 1964 yil 23 fevral – №12. – B 2 [Egamov S. Broad road to student brigades / / teachers ' newspaper-February 23, 1964 - №12. – p. 2]
7. Mamajonov N. O'qituvchilarga yaxshi hordiq// O'qituvchilar gazetasi – 1967 yil 9 iyul – № 55. – B 1 [Mamajanov N. Good leisure for teachers// teachers newspaper-July 9, 1967 - № 55. –p. 1]
8. Mamajonov O. Mehnat otpuskasi dalada// Yangi Farg'ona – 1979 yil 12 iyul – № 83. – B 1 [Mamajanov A. Labor otpuskasi field / / New Fergana-July 12, 1979 - № 83. – p. 1]
9. Kelajak bugundan boshlanadi// O'zbekiston adabiyoti va san'ati. – 1986 yil 19 sentabr – №38. – B 3 [The future begins today / / literature and art of Uzbekistan. - September 19, 1986 - №38. – p. 3]
10. Sultonov S. Maorifchilar shanbaligi// O'qituvchilar gazetasi – 1987 yil 7 oktabr – № 80. – B 1 [Sultanov S. Saturday of educators / / teachers newspaper-October 7, 1987 - № 80. – p. 1]
11. Melamed A. Buyruq ijrosi bilan// O'qituvchilar gazetasi – 1987 yil 31 oktabr – № 87. – B 1 [Melamed A. With the execution of the order// teachers ' newspaper-October 31, 1987 - № 87. –p. 1]
12. Rahmatullayev U. Paxtakorlarga madadkormiz// O'qituvchilar gazetasi – 1987 yil 11 noyabr – № 90. – B 1 [Rahmatullaev U. Support for growers / / teachers newspaper-November 11, 1987 - № 90. – p. 1]
13. Tohir Malik. O'qituvchi mavqei tiklanarmikin?// O'qituvchilar gazetasi – 1989 yil 10 iyun – № 77. – B 3 [Tahir Melik. Can the teacher's position be restored?// Teachers newspaper-1989 year 10 ioun - № 77. – p. 3]
14. Yakvalxo'jayev Y. Maktab obro'sini ko'taraylik// O'qituvchilar gazetasi – 1989 yil 23 fevral – № 15. – B 1 [Yakvalkho'jayev Y. Let's raise the reputation of the school / / teachers newspaper-February 23, 1989 - № 15. – p. 1]

15. Yo‘ldoshyev H. Qaydasiz erkak muallimlar?// O‘qituvchilar gazetasi – 1990 yil 12 sentabr – № 73. – B 1 [Yoldashyev H. Unregistered male teachers?// Teachers ' newspaper-September 12, 1990 - № 73. – p. 1]
16. Ziyodullayev A. O‘qituvchi mavqei tiklanarmikin?// O‘qituvchilar gazetasi – 1990 yil 1 dekabr – № 86. – B 1[Ziyodullaev A. Can the teacher's position be restored?/ Teachers ' newspaper-December 1, 1990 - № 86. – p. 1]
17. Mustafayev R O‘qituvchi ma’suliyati// O‘qituvchilar gazetasi – 1991 yil 14 may – № 55 – B 1 [Mustafayev R teacher's responsibility / / teachers ' newspaper-may 14, 1991 - № 55. – p. 1]
18. Omonov J. Imtiyozlardan qanday foydalanyapmiz? // O‘qituvchilar gazetasi – 1991 yil 23 may – № 59. – B 1 [Amanov J. How do we use the benefits? // Teachers newspaper-may 23, 1991 - № 59. – p. 1]
19. Murojaatnoma// Sovet maktabi – 1975 yil – № 10 - B 9-19-6er [Appeal / / Soviet school-1975 year - № 10. – pp. 9-19]
20. Nosirov R. Sotsialnoe razvitie sela Uzbekistana (1965-1985 gg.). Diss. dokt. ist. nauk – Tashkent, 1994 – B 120,139,137.[Nasyrov R. A. Social development of rural areas of Uzbekistan (1965-1985) Dissertation-Tashkent, 1994. - With 120]
21. Turg‘unov E. Pedagogicheskie obrazovanie v Uzbekskoy SSR poslevoennye godi. (1946-1970 rr). . Diss. Dokt. Ist. Nauk. Avtoreferat. Avtoreferat – Moskva, 1973. – c 12 [Turgunov E. Pedagogical education in the Uzbek SSR post-war years (1946-1970). Autoreferat-Moscow, 1973. - from 12]
22. Zarabotnaya plata v SSSR// www.uchvatovsb.livejournal.com
23. O‘zbekiston Milliy Arxivi, f 2806,r 1, r 67 “O‘qituvchining oilalar bilan munosabati”.[Uzbekistan is a National archive f 2806, disputed by 1, d 67 " Teacher's relationship with families".]
24. FVDA, f 98, r 2 “Vedomosti na vidachu zarabotnoy plati rabochim I slujashim” [FVDA, f 98, p 2, y 42 " Statements for the issuance of wages to workers and employees”]
25. FVDA, f 98, r 2, y 48 “Текстовый отчёты о работе Ферганского обкома профсоюза работников начальной и среднего школы” [FVDA, f 98, p 2, y 48, in 8 Text reports on the work of the Ferghana regional Committee of the trade Union of primary and secondary school employees]
26. FVDA, f 716, r 2 y 1 “Postanovlenie sojeta Ministrov SSSR, UzSSR i BSSPS i instruktivnie ukazanie po zarplate uchitelyam” [FVDA f716, p 2 y 1"Resolution of the Council of Ministers of the USSR, UZSSR, and vtssps and instructions on teachers' salaries»]
27. FVDA, f 716, r 2, y14 “Postanovlenie BSSPS po zarabotnim platam” [FVDA. Fund 716, p 2, p 14 " Resolution of the Central Executive Committee on wages”]
28. FVDA, f 716, r 3, y 46 “Protokoli zasedaniya prezidiuma V-oy Ferganskoy oblastnoy konferensii profsoyza rabotnikov nachalnoy I sredney shkoli” [FVDA, f 716, R 3, y 46 “Minutes of the meeting of the Presidium of the V-th Ferghana regional conference of the trade Union of primary and secondary school employees”]
29. FVDA, f 716, r 3, y 33.”Ferganskoy obkom profsoyza rabotnikov prosveshenie visshey shkoli i nauchnix uchrejdenez”[FVDA, f 716, p 3, d 33, b 9” " Ferghana regional Committee of the trade Union of workers education of higher schools and scientific institutions”]

30. FVDA, f 716, r 3, y 12 “Postanovleniy BSSPS Ministerstva prosvesheniya I sirkulyarnie ukazaniya o zarplate uchiteley direktorov I zaveduyushix uchebnoy chasti ”[FVDA, f 716, R 3, y 12, 100 “Resolution Uspsliteblue education and Ustavnopravni and circular guidance on teachers ' salaries of Directors and heads of teaching Department ”]
31. FVDA, f 1125, r 5, y 3 “Plan seti shkol klassov I kontengenta uchashixsya vseobucha Ferganskoy oblasti na 1945-1955 uchebniy god”[FVDA, f 1125, p 5, y 3, b 233 " Plan of a network of schools classes and content of students of schools of universal education of the Ferghana region for the 1945-1955 academic year”]